२०. महात्मा जोतीराव फुले

• **वाचा.**

सुमारे दीडशे वर्षांपूर्वीची ही गोष्ट. त्या काळात आपल्या समाजात सगळ्यांना सारखी वागणूक मिळत नसे. तेव्हा भेदाभेद होता. मुलींना तर कोणी शाळेत घालतच नसे. अशा काळात जोतीरावांनी पुण्यात मुलींसाठी पहिली शाळा काढली. सगळ्यांचे अज्ञान दूर व्हावे म्हणून प्रयत्न सुरू केले. हे काहींना सहन झाले नाही. त्यांनी जोतीरावांचा अनेक प्रकारे छळ केला.

एकदा असे घडले. मध्यरात्रीची वेळ होती. जिकडे

तिकडे सामसूम झाली होती. काळाकुट्ट अंधार पसरला होता. अशा वेळी दोन माणसे जोतीरावांच्या घरात शिरली. त्यांची चाहूल लागताच जोतीराव जागे झाले. ते उठून बसले. जोतीरावांनी विचारले, ''कोण ते? कोण आहे?'' आणि लगेच त्यांनी कंदिलाची वात मोठी केली. पाहतात तो दोन धिप्पाड माणसे हातांत कुऱ्हाडी घेऊन त्यांच्यासमोर उभी! त्यांना पाहून जोतीराव मनातून थोडे चरकले. एवढ्यात त्यांच्या कानांवर शब्द पडले, ''तुमचा खून करण्यासाठी आम्ही आलो आहोत!'' जोतीराव गडबडले नाहीत. त्यांनी उलट प्रश्न केला, ''पण कशासाठी तुम्ही मला ठार मारणार आहात? मी असा तुमचा कोणता गुन्हा केला आहे?''

मारेकरी त्यांच्या या प्रश्नाला काय उत्तर देणार? ते गडबडले. एकमेकांच्या तोंडाकडे पाहू लागले. मग एकजण म्हणाला, ''तसं बघायला गेलं तर तुम्ही आमचं काही वाईट केलं नाही.''

''मग कशासाठी तुम्ही मला ठार मारणार आहात?'' जोतीरावांनी विचारले.

आता त्यांना खरे सांगणे भागच होते. त्यांनी उत्तर दिले, ''काही लोकांनी 'तुम्हांला ठार मारा' असं आम्हांला सांगितलं, म्हणून आम्ही आलो.''

जोतीरावांनी शांतपणे विचारले, ''पण मला मारून तुम्ही काय मिळवणार आहात? यात तुमचा काय फायदा?'' एकजण म्हणाला, ''आम्हांला एक-एक हजार रुपये मिळणार आहेत.''

ते ऐकून जोतीरावांनी क्षणभर विचार केला आणि ते त्यांना म्हणाले, ''बाबांनो, माझ्या मृत्यूमुळे तुमचा असा फायदा होणार असेल, तर मला खुशाल मारा. गोरगरीब लोकांसाठी मी आजवर कष्ट करत आलो. त्याच लोकांच्या हातून मरण येणार असेल, तर ते मी माझं मोठं भाग्य समजेन. माझं सारं आयुष्य तुमच्यासाठीच आहे.'' आणि त्यांनी आपली मान मारेकऱ्यांच्या पुढे वाकवली.

मारेकरी गोंधळून गेले. ते मनातून कचरले. जोतीरावांचे धैर्य पाहून मारेकऱ्यांच्या हातांतल्या कुऱ्हाडी गळून पडल्या. मारेकरी भानावर आले. आपली चूक त्यांच्या ध्यानी आली. ते दोघेही जोतीरावांच्या पायाला स्पर्श करून म्हणाले, ''तात्यासाब, आमचा गुन्हा पोटात घालावा.''

जोतीराव हे महात्मा होते. ते म्हणाले, ''हे पाहा, आता जे घडलं ते कुठेही बोलू नका. इतकंच काय, पण ज्यांनी तुम्हांला इथे पाठवलं त्यांचीही नावं कुणाला सांगू नका. अरे, आपण काय करत आहोत हे त्यांना तरी कुठे माहीत आहे?''

ते दोन मारेकरी म्हणजे धोंडिबा रोडे व धोंडिराम नामदेव कुंभार. जोतीरावांच्या रात्रीच्या शाळेत ते दोघेजण दाखल झाले. रोडे हा जोतीरावांचा अंगरक्षक बनला आणि धोंडिराम नामदेव कुंभार हा शिकून मोठा

पंडित झाला.

एकदा जोतीरावांना व्याख्यानाला बोलावणे आले. आयोजकांनी जोतीरावांच्या गळ्यात भला–मोठा हार घातला. अंगरक्षक धोंडिबाच्या लक्षात आले, की हारात काहीतरी वळवळते आहे. तो ओरडला, ''तात्या हारात साप आहे.'' तो धावला. त्याने हार हिसकावून घेतला आणि हारातील साप काढून बाजूला सोडून दिला.

जोतीरावांचा जीव वाचवला म्हणून साऱ्यांनी धोंडिबाला शाबासकी दिली.

– हरी नरके

शब्दार्थ : **सामसूम होणे** – शांतता पसरणे. **चाहूल लागणे** – अंदाज येणे. **मन चरकणे** – गोंधळणे. **कचरणे** – कच खाणे. **भानावर येणे** – जाणीव होणे. **ध्यानी येणे** – समजणे. कळणे. **गुन्हा पोटात घालणे** – माफ करणे, क्षमा करणे.

स्वाध्याय

प्र. १. खालील प्रश्नांची उत्तरे सांगा व लिहा.

(अ) पुण्यामध्ये मुलींसाठी पहिली शाळा कोणी काढली?
(आ) जोतीरावांकडे आलेले मारेकरी कोण होते?
(इ) जोतीरावांच्या बोलण्याचा मारेकऱ्यांवर कोणता परिणाम झाला?
(ई) जोतीरावांना महात्मा का म्हणतात?

प्र. २. खालील वाक्ये कोण, कोणास म्हणाले ते लिहा.

(अ) ''माझं सारं आयुष्य तुमच्यासाठीच आहे.''
(आ) ''तात्यासाब, आमचा गुन्हा पोटात घालावा.''

प्र. ३. जोड्या जुळवा.

'अ' गट	'ब' गट
(अ) जोतीराव धीट होते.	(१) जोतीरावांनी मारेकऱ्यांना रात्रीच्या शाळेत प्रवेश दिला.
(आ) जोतीरावांना गोरगरिबांच्या कल्याणाची तळमळ होती.	(२) मारेकऱ्यांना पाहून जोतीराव गडबडले नाहीत.

प्र. ४. पाठातील खालील शब्द समूहांचा वापर करून वाक्ये लिहा.

सामसूम होणे, गोंधळून जाणे, भानावर येणे, चाहूल लागणे.

प्र. ५. खालील शब्द वाचा व जसेच्या तसे पाहून लिहा.

वर्षांपूर्वी, गोष्ट, त्यांच्या, मध्यरात्री, काळाकुट्ट, धैर्य, ध्यानी, महात्मा, रात्री.

प्र. ६. खालील शब्दांचे अर्थ पाहा. समजून घ्या.

१. **मान :** (अ) मान – शरीराचा अवयव.
(आ) मान – सन्मान, आदर.

२. **वात :** (अ) वात – वारा, हवा.

(आ) वात – पणती, निरांजन, कंदील इत्यादींतील वात.

(इ) वात – विकार, शरीरातील एक दोष.

यांसारखे आणखी शब्द माहीत करून घ्या.

प्र. ७. या पाठात 'काळाकुट्ट' हे रंगाचे नाव आले आहे. 'काळा' रंग गडद असेल, तर 'काळाकुट्ट' हा शब्द वापरतात. रंग गडद, फिकट असेल तर कोणता शब्द वापरावा याची माहिती खाली दिली आहे ती वाचा. खाली दिलेल्या रंगांच्या एकेका वस्तूचे नाव सांगा.

रंग	रंगछटा	
	गडद	फिकट
काळा	काळाकुट्ट	काळसर
पिवळा	पिवळाधमक	पिवळसर
लाल	लालभडक	लालसर
हिरवा	हिरवाकंच	हिरवट
पांढरा	पांढराशुभ्र	पांढरट
निळा	निळाशार	निळसर

• **वाचा.**

आमचा परिसर : आमची स्वच्छता

रविवारचा दिवस होता. आम्ही मुले खेळत होतो. आमचा दंगा ऐकून दामूनाना घराबाहेर आले. 'मुलांनो, कोणते खेळ खेळता तुम्ही?' असे विचारत माझ्याजवळ येऊन म्हणाले, ''अरे रघू, जरा तुझ्या मित्रांना बोलव.'' मी जरा घाबरलो. सर्व मुले त्यांच्याभोवती जमा झाली. दामूनाना म्हणाले, ''मुलांनो, मी तुम्हांला एक गंमत सांगणार आहे. इथे कितीतरी खड्डे, कचरा, दगड आहेत. तुम्हांला खेळताना दगड लागतात, खड्ड्यांमुळे त्रास होतो, शिवाय इथे गवतही वाढलेलं आहे. डासही चावतात, म्हणून आपण हा परिसर स्वच्छ करूया.'' मुलांना ही सूचना आवडली.

आसपास खेळणारी मुलेही जमा झाली. दामूनानांनी टोपली, झाडू, फावडे आणले. मुलांनी प्रथम तेथील प्लॅस्टिक, कागदांचा कचरा गोळा करून त्याचा एका बाजूला ढीग लावला. कोणी झाडून काढले. कोणी रस्त्यात पडलेले दगड, इतर वस्तू गोळा केल्या. खड्ड्यांत दगड व त्यावर माती टाकली. मुलांची धावपळ पाहून परिसरातील इतर माणसेही जमा झाली. तीही स्वच्छतेच्या कामाला लागली. सर्व परिसर स्वच्छ व सुंदर झाला. दामूनाना म्हणाले, ''मुलांनो, आता नेहमीच आपण आपला परिसर स्वच्छ ठेवूया.''

शिक्षकांसाठी : विद्यार्थ्यांकडून वरील उताऱ्याचे प्रकट वाचन व अनुलेखन करून घ्यावे.

- पावसाच्या सरींवरील शब्द, छत्रीवरील चित्रे व कागदी नावांवरचे शब्द यांपासून वाक्ये तयार करा.

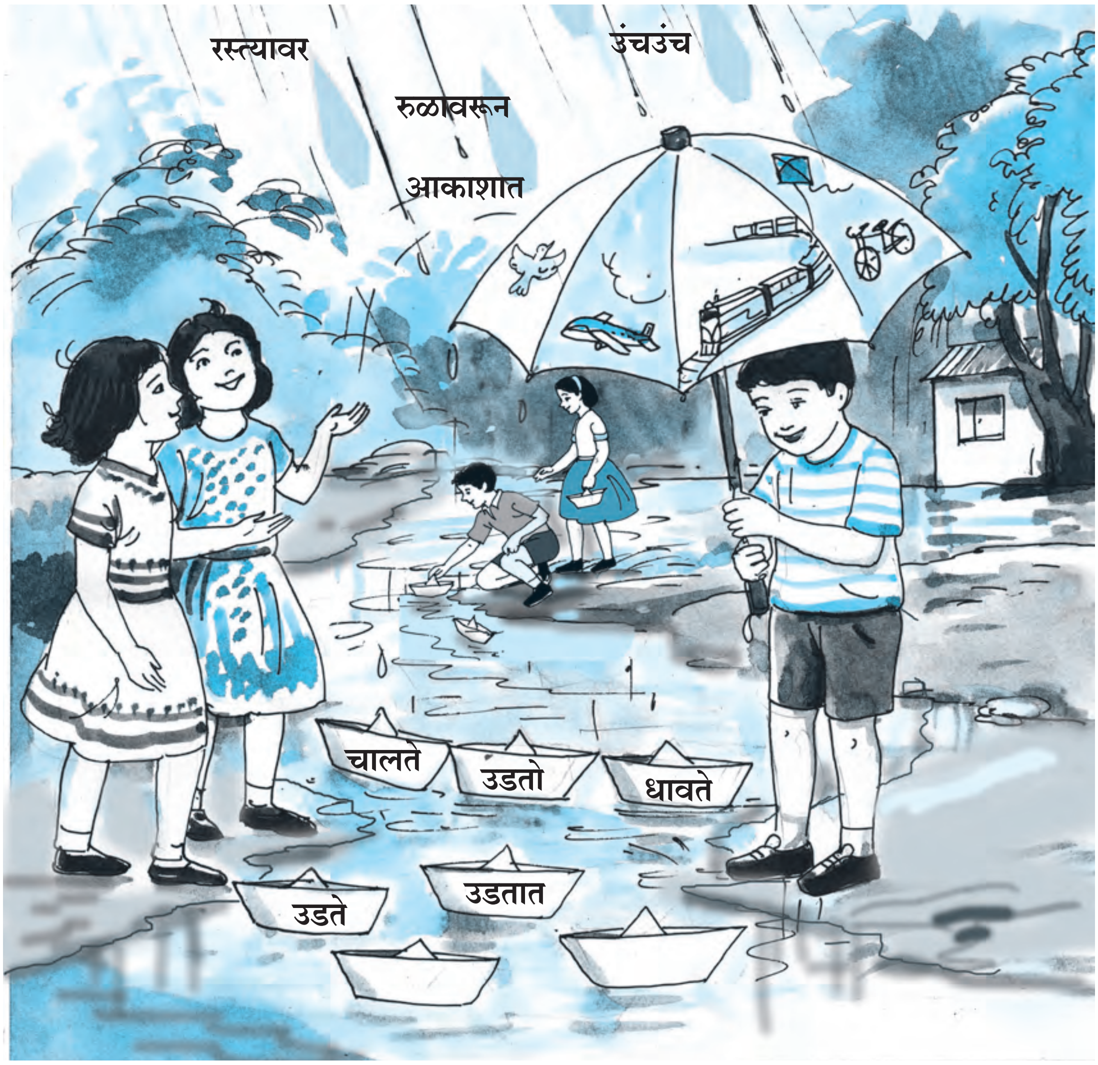

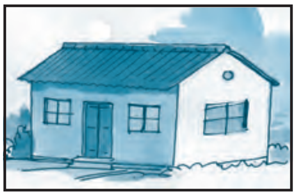

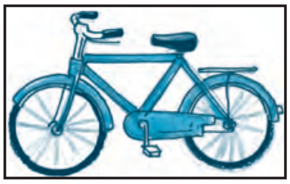

- वर दिलेली चित्रे ओळखा. चित्रांशी संबंधित वाक्ये तयार करा व लिहा.

उदा., ससा पांढराशुभ्र आहे. ससा गवत खातो. सशाला भित्रा प्राणी म्हणतात.
मला ससा खूप आवडतो.

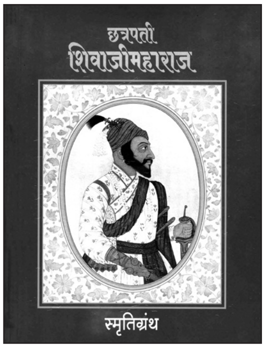

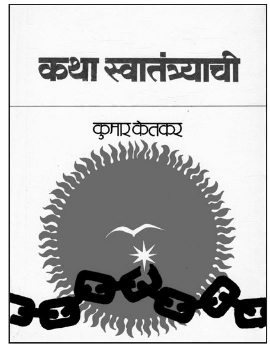

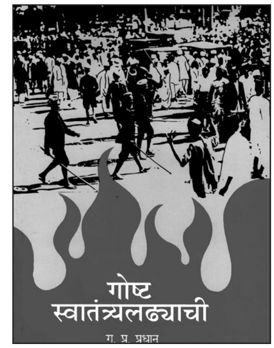

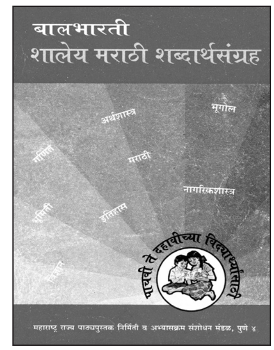

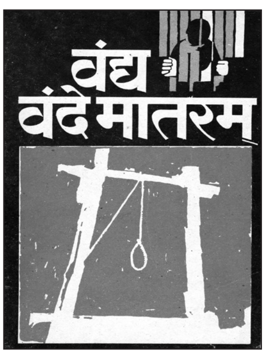

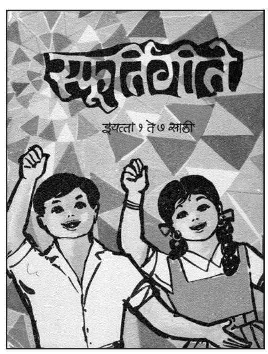

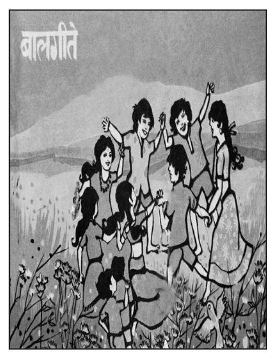

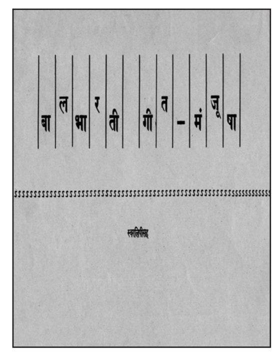

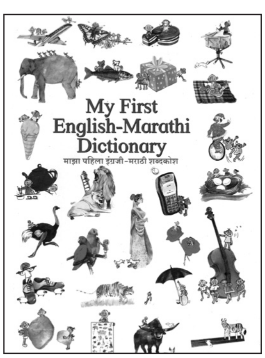

- पाठ्यपुस्तक मंडळाची वैशिष्ट्यपूर्ण पाठ्येत्तर प्रकाशने.
- नामवंत लेखक, कवी, विचारवंत यांच्या साहित्याचा समावेश.
- शालेय स्तरावर पूरक वाचनासाठी उपयुक्त.

पुस्तक मागणीसाठी www.ebalbharati.in, www.balbharati.in संकेत स्थळावर भेट द्या.

साहित्य पाठ्यपुस्तक मंडळाच्या विभागीय भांडारांमध्ये विक्रीसाठी उपलब्ध आहे.

ebalbharati

विभागीय भांडारे संपर्क क्रमांक : पुणे - ☎ २५६५९४६५, कोल्हापूर- ☎ २४६८५७६, मुंबई (गोरेगाव) - ☎ २८७७१८४२, पनवेल - ☎ २७४६२६४६५, नाशिक - ☎ २३९१५११, औरंगाबाद - ☎ २३३२१७१, नागपूर - ☎ २५४७७१६/२५२३०७८, लातूर - ☎ २२०९३०, अमरावती - ☎ २५३०९६५

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.

मराठी सुगमभारती इयत्ता पाचवी

₹ २१.००